

Mirko BRAZDA, Zagreb

PROBLEMI GEOGRAFSKE NASTAVE S OSVRTOM NA SADRŽAJE I KONCEPCIJU »NOVE GENERACIJE GEOGRAFSKIH UDŽBENIKA« U SR HRVATSKOJ I JUGOSLAVIJI

Geografska znanja postaju temelj racionalnog pogleda na svijet, u tome je filozofsko značenje geografije

Josip Roglić

Temeljna postavka suvremene nastave uopće, pa i nastave geografije, odnosno koncepcije obrazovanja današnjeg svijeta, proizlazi iz sve prisutnije činjenice: najvažniji cilj nastave prema kojem treba biti sve usmjereno je – razvijanje mišljenja, odnosno cilj je osposobiti svakog pojedinca za samostalan misaoni napor i za stvaralačko djelovanje uopće. Prema tome, stjecanje znanja (u našoj struci to je najčešće pamćenje golemog geografskog inventara, geografskog nazivlja) i reprodukcije tog znanja, kao cilj nastave, pripada prošlosti i ne može više izdržati kritike koje nameće i proizlaze iz spomenutih ciljeva suvremene nastave.

U ovako postavljen cilj morao bi biti polazište za svestranu i široku analizu nastave geografije u našoj zemlji, stručnu i didaktičko-metodičku obradu prvenstveno nastavnih programa, analizu sadržaja i cjelokupnu koncepciju uopće »nove generacije geografskih udžbenika« u svim republikama i pokrajinama.

Međutim, ovako postavljen cilj suvremene nastave, u biti se poistovjećuje s davno prihvaćenom geografskom didaktičko-metodičkom misli po kojoj – cilj geografskog obrazovanja u suštini nije ništa drugo nego shvaćanje i razumijevanje kompleksa geoprostora, geografsko (logično) zaključivanje o prostoru i prostornim odnosima gledanih u vremenu. Dakle, jasno se nameće cilj geografske nastave: razvijanje mišljenja i samostalnog zaključivanja.

Međutim, očita je činjenica da u jugoslavenskim razmjerima ovako proklamiran i prihvaćen cilj geografske nastave (naši simpoziji, kongresi i sl.) nije našao potvrdu, pa ni dovoljno odraza u udžbeničkoj i sličnoj geografskoj literaturi. U tom smislu spomenimo velike razlike u pojedinim »generacijama geografskih udžbenika« u našim republikama i pokrajinama, ali i velike razlike u pristupu problemu između pojedinih autora unutar pojedine republike ili pokrajine.

Uz ova razmišljanja, podsjetimo se da je u nekim zemljama (npr. u Francuskoj) ova bitna odrednica suvremene nastave – cilj je razvijanje mišljenja, tek onda pamćenja – našla punog odraza i primjenu već u prvog poslijeratnog udžbeničkoj (i sličnoj) literaturi. Slična polazišta odražava udžbenička literatura i u nizu drugih (evropskih) zemalja, ali u kasnijim razdobljima.

I u nepotpunoj analizi novije udžbeničke literature kod nas, koja po novom nastavnom planu i pro-

gramu još nije ni završena, ne možemo a da se otmemo dojmu da je opterećena »duhom« tradicionalne geografije, usmjerena pamćenju i zapamćivanju opširnih geografskih sadržaja, nabranjanju niza podataka (često nevažnim ili podložnim brzim promjenama), učenju golemog geografskog inventaromenklature, itd. Ovakva koncepcija udžbenika, osim što nije usmjerena osnovnom cilju, prisiljava i najkreativnije nastavnike–znalce na obradu gradiva šabloniziranom nastavom u kojoj prevladavaju predavačke metode. Takav udžbenik usmjeravao je gotovo isključivo na frontalni oblik rada u kojem je nastavnik gradivo predavao (pre-davao) dok je učenik bio gotovo isključivo slušač koji nastoji što bolje i vjernije pamtit i zapamtiti »pre – dane« sadržaje.

Ovdje se podsjetimo, kako smo se i u razdobljima prošlih reformi školstva našli nedovoljno pripremljeni, teoretski bez jasnih misli o didaktičko-metodičkom oblikovanju geografskog udžbenika, a izbor nastavne građe odražavao je različitost pogleda na geografiju koja je prisutna na katedrama za geografiju u našoj zemlji. Nejedinstvenost pogleda u znanstvenoj geografiji i nedovoljna povezanost znanstvene i nastavne geografije usko je povezana s položajem geografije u našoj zemlji, položajem koji svakom reformom sve više zabrinjava. U sadašnjem razdoblju donošenja novih nastavnih planova i programa, odnosno nastajanje »nove generacije udžbeničke literature« suočeni smo gotovo s istom situacijom, pa su i posljedice gotovo iste. Novi nastavni planovi i progorami bez obzira na »zajedničku jugoslavensku jezgru«, udžbenici i uopće udžbenička literatura odražavaju različite poglede na geografiju, njene zadatke, ciljeve i ulogu kao nastavnog predmeta u sustavu školstva naše zemlje.

Uz opće poznatu činjenicu kako je geografija na »silaznoj liniji«, da se stanje i u novim nastavnim planovima i programima nije promijenilo (postojeće razlike između pojedinih republika i pokrajina valjalo bi podrobnije razmotriti itd.), nužno je pokušati ukazati na razloge i tražiti pozitivna rješenja neposredne i operativne vrijednosti. Najkraće spomenimo da je i u prošlom razdoblju, na nekim od seminara, odnosno kongresa, bilo dosta načelnih upozorenja izrečenih (i napisanih) od strane naših vodećih geografa, ali pritom nisu ponuđena rješenja koja bi bila putokaz i imala praktičnu vrijednost.

Dakle, uz nove nastavne planove i programe, odnosno pojavu udžbenika koji slijede ciljeve iz tih programa, mora ozbiljno zabrinuti činjenica da se nije ponudio suvremeniji pristup izboru nastavnih sadržaja i njihovo suvremenije didaktičko-metodičko oblikovanje. Naime u velikom dijelu raspored nastavne građe i obrada tog nastavnog gradiva nose pečat iz nastavnih programa i udžbenika iz

razdoblja prvih poslijeratnih godina. Moramo se zabrinuti da je npr. u V. razredu ostao opći (fizički) zemljopis, u VI. razredu obređuje se Evropa, u VII. razredu geografski pregled kontinenata, a u VIII. razredu izučava se Jugoslavija. Ova činjenica mogla bi se i šire analizirati, no spomenimo slijedeće: teško je naći bilo koji rad s bilo kojeg područja geografske znanstvene ili nastavne problematike, a da se u njemu ne navodi, spominje ili sl. – dinamika geografije, nužnost unosa aktualnih sadržaja i stalnih promjena. U nastavnim programima, sa spomenutim rasporedom nastavnog gradiva, prisutna je činjenica koja negira dinamiku geografije, koja se jednostavno oglašila na revolucionaran preobražaj suvremenog svijeta, pa i promjene u Jugoslaviji. Dakle i 40 godina je premalo da se ponude promjene koje bi odlučno ukazale na prekid s teškim nasljeđem, klasičnom i tradicionalnom geografijom.

Kada se već nismo mogli suglasiti što znači suvremena geografija i koji su njeni zadaci, morali bismo pogledati i potražiti primjere koji proizlaze iz didaktičko-metodičke misli pojedinih evropskih zemalja. Dovoljno je pogledati i pratiti dinamiku promjena u nastavnim programima iz geografije u susjednoj Italiji, korjenite promjene u obradi nastavnih sadržaja u udžbenicima iz geografije u SR Njemačkoj i drugim evropskim zemljama, pa izvesti zaključke i usporedbe, što zapravo znači opredjeljenje: nastava geografije mora odražavati dinamiku promjena i pratiti preobražaj u vlastitoj zemlji i svijetu.

Najjednostavnije rečeno, udžbenik je sadržajno i idejno ogledalo nastavnog plana i programa, a njegovo didaktičko-metodičko oblikovanje odraz dostignuća i pogleda na tom području geografije u različitim sredinama. U tom smislu primorani smo utvrditi činjenicu da već dva desetljeća prihvaćeni i preporučeni principi geografske nastave, kao što su npr. prvenstveno principi kompleksnosti, regionalnosti, pa i princip ekzemplarnosti, vrlo se različito (poneki i zanemarivo) odražavaju u udžbenicima, posebno u obradi velikih geografskih cjelina, odnosno obradi kontinenata. Dok je npr. princip ekzemplarnosti prisutan gotovo ujednačeno u svim dijelovima nastavnog gradiva udžbeničke literature u Jugoslaviji, dotle je princip kompleksnosti vrlo različito ukomponiran u nastavno gradivo, ponegdje i zanemaren. Dakle, iz toga slijedi zaključak, da se opet moramo suočiti sa činjenicom da se i u najnovijoj udžbeničkoj literaturi, u pojedinim razredima, očuvao tradicionalni pristup obradi nastavnog gradiva po kome se zasebno (i izolirano) obrađuje npr. reljef, vode, klima itd. Očito je raskorak između naših opredjeljenja, proklamiranih odavno i na najrazličitijim skupovima, i didaktičko-metodičke obrade nastavnih sadržaja u udžbenicima i drugoj geografskoj nastavnoj literaturi.

Bez sumnje principi geografske nastave, područje je koje zahtijeva daljnja istraživanja didaktičko-metodičke teorije i nastavne prakse, ali one za koje smo se već davno opredjelili, morali bi biti neposredno i dosljedno prisutni u sadašnjem (i budućem) udžbenicima geografije, odnosno udžbeničkoj literaturi uopće.

Didaktičko-metodičkom analizom nove udžbeničke literature, suočeni smo (ponovno) već ranije razmatranim problemom – nastavnim udžbenički sadr-

žaji morali bi biti izloženi tako da upućuju (ponekad i zahtijevaju) obradu nastavnog gradiva prvenstveno autohtonim nastavnim metodama. Naime, podsjetimo se da su najistaknutiji metodičari pojedinih struka nedvojbeno dokazali da se najbolji nastavni rezultati postižu što češćom primjenom autohtonih nastavnih metoda. (Svaka nastavna disciplina ima svoju specifičnost, pa nastavne metode iz opće didaktike ne mogu u potpunosti izraziti te specifičnosti).

U razmatranju didaktičko-metodičkog oblikovanja nastavnih sadržaja u novim geografskim udžbenicima tek se može naslućivati uputa za obradu gradiva terenskim radom, odnosno geografskom ekskurzijom, geografskom metodom koja bi trebala biti prisutna u nastavi već od V. razreda. U našoj zemlji je već više od 20 godina (u nizu drugih zemalja već mnogo ranije) isticana važnost grafičke metode u nastavi geografije, kao jedne od osnovnih nastavnih metoda u sustavu autohtonih geografskih metoda. No i bez obzira na suvremena istraživanja koja potvrđuju sve veću vizualizaciju mlade generacije (i čovječanstva uopće), značenje vizualizacije u nastavi geografije ima dugu tradiciju i najveće značenje. Naime, geografija je znanost i nastavni predmet čiji je cilj izučavanje i poznavanje geoprostora, a kompleks geoprostora, procese, objekte ili pojave u njemu treba prvenstveno vizuelno i prostorno promatrati. Iz toga proizlazi temeljno značenje grafičke metode u suvremenoj nastavi geografije. Analiza udžbenika i grafičkih priloga u najnovijoj udžbeničkoj literaturi upućuje na zaključak da pisci udžbenika (recenzenti i dr.) imaju vrlo različite pristupe i različita shvaćanja o značenju grafičke metode, važnosti geoslike, grafikona, kartograma, dijagrama i sl, kao stručno-didaktičkog dijela koji s geografskim tekstom predstavlja geoprostornu logičnu cjelinu.

U ovim razmatranjima o sadržajima, rasporedu nastavne građe i koncepciji najnovije udžbeničke literature nameće se još jedan od problema. Naime, činjenica je da u nizu zemalja, npr. u SAD, SSSR-u (ali i u drugim zemljama, poznatim po vrlo dobrim školama i uopće školskim sustavima), sadržajima i metodama nastave, udžbeničkom literaturom uopće, bave se mnogi uvaženi profesori sveučilišta, ne samo pedagozi, didaktičari i sl. već matematičari, biolozi, geografi itd. Odavno je već uočeno da nastavna problematika pojedinih struka nije u skladu sa suvremenim dostignućima znanosti razvojnim putevima i potrebama u najskorijoj budućnosti. Ovaj oblik suradnje, posebno na području geografske nastave kod nas jedva se nazire. (Teško je pronaći i jednu javnu recenziju, prikaz ili osvrt istaknutih geografa-znanstvenika na bilo koji od udžbenika najnovije generacije.) U interesu je ugleda i položaja geografske nastave da se pronađu djelotvorni putevi suradnje između istaknutih geografa-znanstvenika, metodičara i nastavnika-praktičara, jer je to najbolji način da se prisutni i uočeni problemi najbolje riješe. Takvom suradnom udžbenici ne bi bili u raskoraku s dostignućima geografske znanosti, odnosno najsuvremenijim dostignućima u nastavnoj praksi naše zemlje, ali i šire.

Rješenje nekih od ovdje spomenutih problema, značajno je za sadašnji položaj i budućnost geografije kao nastavne discipline u sustavu školstva u na-

soj zemlji, kao i u obrazovanju uopće. Bez tih rješenja geografija neće biti nastavna disciplina najveće obrazovne i odgojne važnosti, što ona u biti jest.

Literatura

- Brazda, M., *Suvremeni problemi nastave geografije*, Zbornik radova VI. jugoslavenskog simpozija o unapređenju nastave geografije u Jugoslaviji, Arandelovac-Beograd 1983.
- Brazda, M., *Prijedlog nastavnog plana i programa iz didaktike i metodike nastave geografije*, ibidem
- Kalin, B., *Logika i oblikovanje logičnog mišljenja*, Školska knjiga, Zagreb 1982.
- Medved, J., *Metodike i metodsko priručnik za pouk geografije*, Simpozij o udžbenicima i psalnoj geografskoj literaturi u nastavi svih stupnjeva škola u SFRJ, Jahorina 1975., Sarajevo 1976.

Izvori

- Nastavni planovi i programi (za predmet: geografija) – poslijeratno razdoblje
- Izbor iz geografske udžbeničke literature: Jugoslavija, Italija, Francuska

Zusammenfassung

DIE PROBLEME DES GEOGRAPHIE-UNTERRICHTS MIT DEM RÜCKBLICK AUF DIE INHALTE UND DIE KONZEPTION DER »NEUEN GENERATION DER GEOGRAPHISCHEN LEHRBÜCHER« IN SR KROATIEN UND JUGOSLAWIEN

Mirko Brazda

Das Ziel des zeitgemässen Unterrichts richtet sich vornehmlich nach der Förderung des Denkens und nicht nach dem Memorieren.

Dieser Geist und dieses Ziel soll in allen Unterrichtsdisziplinen, also, auch in der Geographie geäußert werden. Die Geographie vernachlässigte traditionell durch umfangreiche Lehrinhalte in den Lehrprogrammen, mit dem riesigen geographischen Inventar und der Nomenklatur die zeitgemässe Konzeption und das gestellte Ziel des modernen Unterrichts.

Wir sind der Meinung, dass der Hauptgrund dafür das Einbüßen der Lage und der Bedeutung als Lehrfach im Schulwesen unseres Landes ist. In den neuen Lehrplänen und Lehrprogrammen sind teilweise die modernen Tendenzen aber auch ein Traditionalismus ersichtlich.

Die neue Generation der Lehrbücher der Geographie spiegelt die grossen Unterschiede zwischen den einzelnen Republiken und Provinzen wider, was sich vornehmlich auf die Aufteilung des Lehrstoffes aber auch auf die didaktisch-methodische Formung der Lehrinhalte bezieht.

Es werden die einzelnen Grundsätze des Geographieunterrichts vernachlässigt und die autochthonen geographischen Unterrichtsmethoden kommen zu wenig zum Ausdruck. Ohne Bewältigung dieser Probleme ist es schwer zu erwarten, dass unser Lehrbuch das Ansehen der Lehrbücher der Länder des traditionell führenden Schulwesens und dass Geographie als Lehrfach in unserem Schulsystem jene Stelle einnimmt, die ihm ihrer Bildungs- und Erziehungs- bedeutung zusteht.

Momčilo MRĐENVIĆ, Zagreb

ZEMLJOPIS U NASTAVNIM PLANOVIMA I PROGRAMIMA

Planovi i programi zemljopisa u poslijeratnom razdoblju

U svih šest socijalističkih republika i dvije autonomne pokrajine u SFR Jugoslaviji donijeti su u posljednje dvije-tri godine novi planovi i programi odgoja i obrazovanja u osnovnom i srednjem usmjerenom obrazovanju. Novi planovi i programi zemljopisa izazvali su i novi val nezadovoljstva među geografima radi sve nepovoljnijeg položaja geografije u sistemu odgoja i obrazovanja mlade generacije u

našoj zemlji. Njen položaj se pogorsao. Redukcija nastavnog plana zemljopisa samo dalje pogoršava već ranije stvoreno vrlo nepovoljne mogućnosti da nastava zemljopisa pruži učenicima jasnu sliku o prostoru i Svijetu u kojem živi, da im daje pouzdana objašnjenja o našem položaju u Svijetu i ukaže na perspektivu. I ta posljednja promjena učinila je nova skraćivanja u nastavnom planu i programu nastavljajući četrdesetogodišnji trend, što se može vidjeti iz zastupljenosti zemljopisa u nastavnom planu SR Hrvatske (slika 1).